

Перспективним представляється изучение возможного дальнейшего углубления персонажного плана текста, а также рассмотрение взаимодействия различных микрокоммуникативных актов внутритекстового уровня коммуникации.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончарова Е.А. Категории автор - персонаж и их лингвистическое выражение в структуре художественного текста (на материале немецкоязычной прозы): дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / Е.А. Гончарова. – Л., 1989. – 514 с.
2. Колегаева И.М. Текст в системе научной и художественной коммуникации: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / И.М. Колегаева. – Одесса, 1992. – 293 с.
3. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста / Г.Г. Молчанова. – Ташкент: ФАН, 1988. – 163 с.
4. Мурзин Л.Н. Текст как данность (статика текста) / Л.Н. Мурзин, А.С. Штерн // Текст и его восприятие. – Свердловск, 1991. – Гл. I. – С. 6-21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Полонська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: прагматика, лінгвістика тексту.

УДК 811.111'38-42

УМОВИ УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЧНОГО МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПИТАННЯ

Геннадій ПРОКОФ'ЄВ (Умань, Україна)

У статті проводиться актомовленнєвий аналіз конкретних прикладів іронічних питальних висловлень у ситуації безпосереднього спілкування між комунікантами, пропонується схема умов успішності іронічного мовленнєвого акту питання.

Ключові слова: іронічний мовленнєвий акт, умови успішності, порушення умов успішності.

A speech act analysis of some examples of ironic interrogative utterances in the context of direct interpersonal communication is carried out, a scheme of felicity conditions of the ironic interrogative speech act is suggested.

Key words: ironic speech act, felicity conditions, violation (flouting) of felicity conditions.

На думку Т. Манна, проблема іронії є найбільш глибокою та привабливою з усіх проблем, що існують [4: 529]. Така висока оцінка значущості іронії може здатися недостатньо обґрунтованою, однак, на наше переконання, не є безпідставною: іронія, поєднуючи в собі ствердження та заперечення, яскраво відображає сутність руху взагалі, одночасно спричиняючи виникнення суперечності та звільняючись від неї.

Прагмалінгвістичний аналіз іронії дає можливість описати ті її аспекти, які знаходились поза увагою більш традиційних галузей лінгвістики, таких як лінгвостилістика, лінгвістика тексту, соціолінгвістика, психолінгвістика, експериментальна фонетика. Про реальність таких перспектив свідчить, зокрема, і зростання кількості робіт вітчизняних лінгвістів, які проводять дослідження в цій галузі [1; 2; 7].

Для адекватного актомовленнєвого опису дії іронії ключовим є поняття «щирості», яке позначає відповідність мовленнєвої дії тому психологічному стану, який і спонукає мовця її здійснити. Отже, щире ствердження має бути наслідком переконання, щире спонукання – віддзеркаленням бажання, щира обіцянка – результатом наміру, щире вираження почуття – свідченням наявності цього почуття. Дж. Р. Серль називає такі стани інтенціональними [8: 104]. Іронічне висловлення характеризує якраз відсутність у мовця відповідного наміру, бажання, переконання тощо.

Особливе місце серед іронічних мовленнєвих актів в аспекті наявності / відсутності необхідного для успішної реалізації мовленнєвої дії психологічного стану мовця займає акт питання. Специфічність іронічного питання полягає в ускладненні попередніх умов його успішної реалізації у зв'язку з порушенням автором іронічного питання умов успішності пов'язаних з ним мовленнєвих актів інших прагматичних типів.

У якості окремого типу мовленнєвих дій акт питання виділяється в низці робіт, що розглядають проблему класифікації мовленнєвих актів. При цьому акти питання називають квеситивами, рогативами, інтеррогативами чи власне актами питання, хоча деякі інші автори відмовляють актам питання у статусі прагматичного типу, відносячи їх до директивного типу [12].

Додатковий мотив для виокремлення типу «іронічне питання» привносить той факт, що частотність використання даного акту у мовленні, зокрема в розглянутих нами діалогах п'єс англійських та американських авторів, більш ніж у п'ять разів перевищує частотність інших іронічних актів спонукання в мові персонажів.

Іллокутивна мета акту питання полягає у спробі заохотити адресата до використання мовленнєвих дій з метою зняття різниці інформаційних потенціалів мовця та адресата [6: 277]. Представимо схематично умови успішної реалізації акту питання, взявши за основу схему, запропоновану О. Падучевою [5: 141] та доповнену сформульованою Дж. Р. Серлем умовою пропозиційного змісту [11: 66]:

Умова пропозиційного змісту	Будь-яка пропозиція чи пропозиційна функція ¹
Попередні умови	1. Мовець М не знає відповіді ² 2. М вважає, що адресат А знає відповідь 3. Як для М, так і для А не очевидно, що А сам повідомить потрібну інформацію, не будучи запитаним
Умова щирості	М бажає отримати інформацію від А
Суттєва умова	Даний акт розглядається як спроба М отримати інформацію від А

Поняття інформації у випадку зі спеціальними питаннями означає те нове, що робить пропозицію повною, а у випадку із загальними питаннями – передачу адресатом його ставлення до пропозиційного змісту питання – підтвердження, заперечення, вираження сумніву тощо. Отже, поняття інформації, введене до умов успішності, виявляється дещо неоднозначним.

Як і при здійсненні іронічних іллокутивних актів інших типів, автор іронічного питання порушує умову щирості. Він задає питання, удаючи, що його цікавить відповідь, тоді як, насправді, адекватної серйозної відповіді на іронічне питання не існує. Зокрема, адресат може демонстративно відмовитись відповідати на це питання, показуючи мовцю, що іронію він розуміє, але вважає недоречною. Так діє Джім у відповідь на саркастичне питання Кріса:

/1/ Jim: ... *Amn't I right, Chris? Chris /caustically/: Were you ever anything but right, Jim? Jim: You're queer and sharp this morning, and all / Behan B. Moving Out, 1978, p. 523 /.*

Ще один можливий варіант «відповіді» – зустріти іронічне питання похвалою дотепності співрозмовника, подібно до того, як це робить Герцогиня у наступному прикладі:

/2/ Duchess of Berwick: ... *it is a very young country, isn't it? Hopper: Wasn't it made at the same time as the others, Duchess? Duchess of Berwick: How clever you are, Mr. Hopper... / Wilde O. Lady Windermere's Fan, 1909, p. 82 /.*

Проте, по-перше, така похвала навряд чи може бути щирою, а, по-друге, вона не може розглядатись як відповідь на дане іронічне питання, оскільки є універсальною реакцією на будь-яке іронічне питання. Щирою «відповіддю» на іронічне питання не можна вважати і відповідь адресата, який не помітив іронію або не захотів її помітити:

/3/ Spooner: *You must come and see my collection, any time you wish. Briggs: What of, beermugs? Spooner: No, no. Paintings / Pinter H. No Man's Land, 1977, vol.4, p. 103 /.*

Спунер не сприймає (або відмовляється сприйняти) іронічний смисл висловлення Брігса. Його відповідь, при всій її серйозності, не є відповіддю на іронічне питання.

Найбільш адекватним варіантом відповіді на іронічне питання можна вважати таку відповідь, яка не руйнує ситуацію іронічного спілкування, що виникає:

/4/ Bob: *My main trouble, sir, is facts. I can't seem to obtain enough of them. Jake: What do you do with your facts, Bradshaw? Bob: I keep them in an old tobacco tin by my bedside, sir / Ableman P. Green Julia, 1966, p. 8 /.*

Як ми бачимо, Боб підтримує іронічний характер діалогу, даючи нещирю відповідь на нещире питання.

Аналогічно тому, як в іронічному ствердженні справжнє повідомлення, яке мовець передає адресату, не узгоджується зі ствердженням, яке відповідає прямому значенню висловлення, або як в іронічному зобов'язанні мовець фактично відмовляється від відповідальності за виконання обіцяного, іронічне питання, підкоряючись законам іронічного спілкування, не є власне запитом інформації.

Деякі автори звертають увагу на смисловий зв'язок окремих типів актів питання з певними типами констативних актів. Так, С. Ракіч, виділивши питання-пропозицію / *presumptive question* / і питання-сумнів / *dubitative question* /, говорить про їх міцний зв'язок з відповідними типами ствердження [10: 704]. Л. Карлсон називає риторичне питання еротетичним двійником саркастичного (або іронічного) ствердження [9: 126]. Однак недотримання мовцем попередніх умов успішної реалізації акту питання ще не свідчить про його іронічний намір. Наприклад, це може бути так зване «екзаменаційне» питання. Про іронічний характер питання свідчить той факт, що відповідь на його пряме значення або не містить нової для автора питання інформації (включаючи, на відміну від екзаменаційного питання, і інформацію щодо знання відповіді

адресатом), або містить інформацію про неможливість успішної реалізації пов'язаних з даним іронічним питанням актів ствердження, спонукання та зобов'язання.

Розглянемо приклади такого паралельного недотримання умов.

/5/ Match: *It's a matter of national importance...* Prentice / pouring whisky /: *You suspect my secretary of having stolen certain parts of Sir Winston Churchill?* /Orton J. *What the Butler Saw*, 1976, p. 402 /.

У даному прикладі порушення першої попередньої умови акту питання супроводжується непрямым порушенням попередньої умови констативного акту, згідно з якою мовець повинен мати підстави вважати пропозицію істинною. Прентіс робить запит інформації про достовірність припущення, яке очевидно не відповідає дійсному стану справ. В результаті, питання набуває іронічного забарвлення.

У якості приклада недотримання автором іронічного висловлення першої попередньої умови успішності акту питання, яке супроводжується непрямым порушенням мовцем попередньої умови констативного акту, що передбачає необхідну «неочевидність» стверджуваного, розглянемо наступний діалог:

/6/ Claire: *I must apologize, Agnes; I'm... very sorry.* Agnes / mock surprise /: *But what are you sorry for, Claire?* / Albee E. *A Delicate Balance*, 1969, p. 18 /.

В основі передбачуваної відповіді на питання Егнес лежить пропозиція, що представляє стан справ, за який Клер вибачилась у попередньому висловленні, а саме за те, що вона нагрубилась сестрі. Задаючи питання, Егнес запитує інформацію про те, що вже увійшло до спільного інформаційного фонду мовця та адресата і є очевидним для обох комунікантів. Це і сигналізує про іронічний намір мовця.

Порушення автором іронічного висловлення першої попередньої умови акту питання може супроводжуватися недотриманням мовцем попередньої умови акту спонукання, яка передбачає здатність адресата реалізувати дію:

/7/ Father /sneering/: *Why don't you get your boyfriend to drive you to work?* ... Nurse: *I said, leave off!* Father: *Or is he only interested in driving you back here at night...?* / Albee B. *The Death of Bessy Smith*, 1981, vol. I, p.78 /.

У наведеному прикладі Батько робить запит про причину відсутності дії, яка, насправді, є добре йому відомою, що він і доводить своєю останньою реплікою.

Можливим є також і непряме порушення іронічним мовцем попередньої умови акту спонукання, згідно з якою стан справ, який є результатом майбутньої дії, не має місця:

/8/ Lucifer: *Good morning, sir* / with an ironic gesture toward the crew /. *May I introduce you to mankind?* / Miller A. *The Creation of the World and Other Business*, 1981, p. 434 /.

Запит Диявола про дозвіл Бога представити його людству є іронічним, оскільки іронічним є прохання: «знайомство» мало місце значно раніше.

Недотримання мовцем першої попередньої умови успішності акту питання може супроводжуватися його «неправильним» поведінням не лише зі спільними для інших прагматичних типів мовленнєвих актів умовами, а й з компонентами іллокутивної сили, характерними для окремої мовленнєвої дії. Так, акт команди, який виокремлюється серед актів спонукання завдяки існуванню певної соціальної ієрархії між комунікантами, як правило, не реалізується у вигляді питань. На думку Р. Конрада, цей акт, якщо він здійснюється через питання, є іронічним, оскільки виникає контраст між ситуацією та мовною формою [3: 371].

Іронічний характер питання може виявитися у непрямому порушенні мовцем попередніх умов успішної реалізації акту зобов'язання:

/9/ John: *I'll see that you don't get miserable and upset any more.* Larita / half smiling /: *Will you, Johnnie?* / Coward N. *Easy Virtue*, 1979, vol. I, p. 307 /.

Ларіта ставить під питання можливість виконання Джоном узятого ним зобов'язання. Передбачувана відповідь є негативною, оскільки Джон, як це добре відомо Ларіті, явно неспроможний виконати обіцяне.

Отже, при недотриманні мовцем умов щирості та першої попередньої умови акту питання висловлення набуває іронічного забарвлення, якщо успішне здійснення пов'язаних з даним питанням актів ствердження, спонукання або зобов'язання не є можливим. У такому разі ствердження виявляється безпідставним або занадто очевидним, спонукання та зобов'язання – нездійсненими.

Приклади, розглянуті вище, проілюстрували випадки порушення автором іронічного питання першої попередньої умови акту питання. Однак він також може не дотримуватися другої умови, яка передбачає те, що, на думку мовця, адресат знає відповідь на питання. Такі іронічні висловлення спрямовані не на усунення різниці інформаційних потенціалів мовця і адресата, а, радше, на яскраву демонстрацію цієї різниці. У більшості випадків в основі таких дій лежить спеціальне питання.

/10/ Pat: *Why are you getting so upset over Ireland?* *Where the hell were you in nineteen – sixteen*

when the real fighting was going on? Meg: *I wasn't born yet* /Behan B. *The Hostage*, 1978, p. 135 /.

У цьому прикладі Пет навмисно задає питання адресату, який не зможе на нього відповісти. Мег не сприймає іронічний смисл висловлення, даючи відповідь на пряме значення висловлення.

Автор іронічного питання іноді порушує і третю попередню умову успішності акту питання, за якою не повинно бути очевидним те, що адресат, не будучи запитаним, сам повідомить потрібну інформацію:

/11/ Mrs. Hanratty: ... *Lovely flowers in all colours, massive glass tulips and – . Gibbon / with bitterness /: *Rare and precious blooms?* Mrs. Hanratty: *The very thing, sir* /Behan B. *The Garden Party*, 1978, p. 350 /.*

У наведеному прикладі Гібон, перериваючи репліку місіс Хенреті, немовби доказує за неї. Очевидно, що в даному випадку запит інформації є недоречним: адресат явно мав намір повідомити її сам. Отже, мовець глузує з невміння адресата позбавитися шаблонних фраз.

Крім загальних та спеціальних питань, в основі іронічного питального акту може лежати і розділове питання. Один із різновидів розділового питання, а саме, питання постійної полярності типу „*You will, will you?*” або „*They won't, won't they?*” традиційно вважається більш перспективним у плані використання в іронічному контексті [9: 131]. Нам важко з цим погодитись, оскільки у проведеній вибірці іронічних висловлень у кількісному відношенні розділові питання зворотної полярності (типу „*You will, won't you?*”, „*The won't, will they?*”) є більш частотними у порівнянні з питаннями постійної полярності, тоді як по відношенню до умов успішності акту питання обидва типи поводять себе приблизно однаково. Їх автори можуть порушувати як першу, так і другу попередню умову акту питання, а також поєднувати недотримання першої умови акту питання з непрямим порушенням попередніх умов успішності констативного акту.

Перша частина таких висловлень містить ствердження (або його заперечення), що робить більш очевидним, ніж у інших структурних підтипах питань, непряме порушення мовцем умов успішності констативного акту:

/12/ Lloyd: ... *Tim, you look strained and anxious. You're not trying to do too much, are you?* Tim: *I can't find the gear...* /Frayn M. *Noises off*, 1982, p. 19–20 /.

Ствердження, яке міститься в іронічному висловленні Ллойда, явно не відповідає дійсному стану справ (Тім працював більше доби), тим самим висуваючи на передній план непряме порушення попередньої умови успішності акту ствердження. Навпаки, зміст першої частини висловлення Пітера в наступному прикладі відповідає дійсному стану справ настільки очевидно, що не може розглядатися як повідомлення:

/13/ Frau Messners: *Have you got some money? We can get some chocolate. ... Peter / ironic smile/: *This is the food you promised, is it?* /Poliakoff S. *Caught on Train*, 1982, p. 88–89 /.*

У цьому іронічному висловленні висувається на передній план непряме порушення його автором попередньої умови констативного акту, яка передбачає неочевидність стверджуваного.

Більшість іронічних питань, побудованих на основі загального чи розділового питання, можуть вважатись іронічними актами припущення. Їх автори непрямо порушують додаткову попередню умову констативного акту припущення, що передбачає наявність у мовця підстав для невпевненості. Так, мовець оцінює як вірогідне те, що є абсолютно достовірним (приклад 13), або, навпаки, явно недостовірним (приклад 5).

Іронічне питання може мати у своїй основі ствердження, яке можна визначити як іронічний натяк. Виражаючи позитивну оцінку певного класу об'єктів, мовець виключає з цього класу об'єкт іронічної критики. При цьому порушується додаткова попередня умова акту схвалення, згідно з якою дійсний стан справ може бути оцінений як добрий:

/14/ Martha: ... *Get over there! George /moving toward the door/: *All right, love... whatever love wants. Isn't it nice the way some people have manners, though, even in this day and age?* /Albee E. *Who's Afraid of Virginia Wolf*, 1968, p. 19 /.*

Джордж, пропонуючи Марті розділити схвалення ним того факту, що деякі люди вміють добре поводитися, натякає на її грубість у спілкуванні з ним, що і перетворює зовні позитивну оцінку на іронічну.

Актомовленневий аналіз розглянутих вище прикладів свідчить про те, що породження іронічного смислу питання супроводжується як недотриманням мовцем умов успішності власне інтерогативного акту, так і непрямим порушенням іронічним мовцем умов успішності інших іллокутивних сил. Схема умов успішної реалізації іронічного питального акту може бути представлена таким чином:

Умови успішності акту іронічного питання:

Умова пропозиційного змісту	Будь-яка пропозиція чи пропозиційна функція
Попередні умови	1. ІА володіє достатньою контекстуальною та фоновою інформацією для сприйняття іронії 2. ІМ вважає, що ІА володіє достатньою контекстуальною та фоновою інформацією для сприйняття іронії 3. ІМ знає відповідь (а також те, що ІА знає відповідь) і непрямо порушує своїм питанням умову щирості та попередню умову акту ствердження, спонукання або зобов'язання [або: а) ІМ не вважає, що ІА знає відповідь; б) для ІМ і для ІА очевидно, що ІА сам повідомить потрібну інформацію, не будучи запитаним]
Умови щирості	1. ІМ хоче, щоб ІА зрозумів, що ІМ є нещирим 2. ІМ не хоче отримати інформацію від ІА
Суттєва умова	Даний акт розглядається як акт навмисної передачі нещирості по відношенню до спроби з боку ІМ одержати інформацію від ІА

Отже, іронічні акти питання реалізуються в результаті порушення мовцем умови щирості мовленнєвого акту, яка передбачає те, що він хоче отримати інформацію від адресата. Це порушення супроводжується недотриманням автором іронічного висловлення однієї з попередніх умов успішності акту питання, які передбачають незнання мовцем відповіді на питання, знання відповіді адресатом, неочевидність того, що адресат, не будучи запитаним, сам повідомить потрібну інформацію. Не дотримуючись попередньої умови акту питання щодо незнання мовцем відповіді, автор іронічного висловлення одночасно непрямо порушує одне із загальних чи додаткових умов успішності актів ствердження, зобов'язання або спонукання, пов'язаних з даним питанням.

ПРИМІТКИ

¹ Термін „пропозиційна функція” позначає неповну пропозицію, у якій роль змінної виконують питальні займенники, чи прислівники, які використовуються для побудови спеціальних питань. При відповіді на питання адресат, заповнивши місце змінної, утворює повну пропозицію [12: 200].

² У статті використовуються такі скорочення: М – мовець; А – адресат; ІМ – „іронічний мовець”, автор іронічного висловлення; ІА – „іронічний адресат”, адресат іронії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієнко Т. П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Петрівна Андрієнко. – Х., 2002. – 18 с.
2. Гнатюк Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії / Л. Гнатюк // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк: Дон УНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 131-135.
3. Конрад Р. Впросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вип. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 349-383.
4. Манн Т. Гете и Толстой. Фрагменты к проблеме гуманизма / Т. Манн. – Собр. соч. – Т. 9. – С. 487-606.
5. Падучева Е. В. Проблема коммуникативной неудачи в сказках Льюис Кэрролла / Е. В. Падучева // Tekst i zdanie. – Wrocław, 1983. – S. 139-160.
6. Почепцов Г. Г. Предложение / Г. Г. Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – Гл. 3. – С. 164-281.
7. Прокоф'єв Г. Л. Комісивний намір мовця та іронія: закономірності взаємодії / Г. Л. Прокоф'єв // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 130. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 158-162.
8. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Р. Серль // Философия, логика, язык. – М., 1987. – С. 96-126.
9. Carlson L. Dialogue Games: An Approach to Discourse Analysis / L. Carlson. – Dordrecht: Reidel, 1983. – 317 p.
10. Rakic S. Serbo-Croatian Yes/No Questions and Speech Acts / S. Rakic // Journal of Pragmatics. – 1984. – Vol. 8, No. 5/6. – P. 693-713.
11. Searle J. R. Speech Acts / J. R. Searle. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1969. – 208 p.
12. Searle J. R. Foundations of Illocutionary Logic / J. R. Searle, D. Vanderveken. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – 277 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ableman P. Green Julia / P. Ableman. – L.: Methuen, 1966. – 61 p.
2. Albee E. A Delicate Balance / E. Albee. – Harmondsworth: Penguin Books, 1969. – 107 p.
3. Albee E. Plays / E. Albee. – Vol. 1. – N. Y.: Coward, McCann and Georghagan, 1981. – 230 p.
4. Albee E. Who's Afraid of Virginia Wolf? / E. Albee. – Harmondsworth: Penguin Books, 1968. – 140 p.
5. Behan B. The Complete Plays / B. Behan. – L.: Eyre Methuen, 1978. – 384 p.

6. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol.1. – L.: Eyre Methuen, 1979. – 358 p.
7. Frayn M. Noises Off / M. Frayn. – L.: French, 1982. – 143 p.
8. Miller A. Arthur Miller's Collected Plays / A. Miller. – Vol.2. – N. Y.: The Viking Press, 1981. – 531 p.
9. Orton J. The Complete Plays / J. Orton. – London: Eyre Methuen, 1976. – 448 p.
10. Pinter H. Plays / H. Pinter. – Vol.4. – L.: Methuen, 1981. – 296 p.
11. Poliakov S. Favorite Nights and Caught on Train / S. Poliakov. – L.: Methuen, 1982. – 106 p.
12. Wilde O. Lady Windermere's Fan / O. Wilde. – Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1909. – 238 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Геннадій Прокоф'єв – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва.

Наукові інтереси: риторика, прагмалінгвістика, теорія мовленнєвих актів.

УДК 811.161.2'38'42:821.161.2.09

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ФУНКЦІЯ ЗВЕРТАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАнь І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “БІДА БАБІ ПАЛАЖЦІ СОЛОВ’ІСІ” ТА “БІДА БАБІ ПАРАСЦІ ГРИШИСІ”)

Ілона РОМАНЮК (Ізмаїл, Україна)

Стаття присвячена дослідженню структурно-граматичної функції звертань в мові творів І. С. Нечуя-Левицького.

Ключові слова: мовний етикет, звертання, діалог.

Article is devoted to research of structural-grammatical function of addresses in language of texts by I. Nechuy-Levitskiy.

Keywords: speech etiquette, address, dialogue.

Звертання як синтаксична одиниця найбільш яскраво і повно реалізується у діалогічному мовленні комунікантів. Повсякденне життя - це найбільш поширена сфера їх функціонування. Через звертання у діалозі найяскравіше відображається ментальність, етикет українського народу. У реченні звертання виконують комунікативну функцію, виражають емоційно-експресивне забарвлення і відрізняються семантичною значущістю.

У структурі мовного етикету виділяють такі формули:

- 1) які сприяють встановленню контакту між мовцями (*формули звертань і вітань*);
- 2) які сприяють підтриманню контакту між мовцями (*формули вибачення, прохання, подяки тощо*);
- 3) які сприяють припиненню контакту (*формули прощання, побажання тощо*).

Серед формул ввічливості найважливішою є *звертання*.

Звертання як синтаксична категорія присутнє у будь-якому комунікативному акті. Вибір того чи іншого звертання налаштовує мовців на певний лад та спрямовує комунікацію на конфлікт чи кооперацію.

“Звертання – це слово (або сполучення слів), яке називає того, до кого або до чого звернен мовлення. Основна функція звертання – спонукати співрозмовника слухати, спонукати його до спілкування” [4: 268].

У вітчизняній мовознавчій літературі знаходимо різні твердження, погляди лінгвістів, щодо сутності звертань.

Одні лінгвісти вважають, що звертання не входять до складу речення (О.О. Шахматов, О.М. Пешковський), інші вказують на наявність граматичних зв'язків звертання з реченням, так як звертання виконує роль підмета або присудка [4: 662], [5: 70-71].

Однак, традиційно, звертання не є членами речення.

Ця суперечність поглядів походить від того, що раніше звертання вважалися похідними від вокатива, тобто від кличної форми, яка не була реченням.

У сучасних дослідженнях звертання розглядають як вокативні речення, або звертання-речення [2: 37-43]; кличні комунікати [8: 404-415]; “особлива синтаксична одиниця” [3: 377-378]; “односкладні вокативні речення” [9: 262]; “згорнуте висловлення, що має потенційну предикативність” [4: 266]; “вокативні речення-заклики” та вокативні речення з емоційною реакцією [1: 61-62].

Незважаючи на значну кількість праць, вивчення звертань було і є необхідною й актуальною темою, яка потребує подальшого висвітлення.

Метою дослідження є виявлення структурно-граматичної функції звертань в оповіданнях І. С. Нечуя-Левицького. **Мета** зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) обґрунтувати звертання як